

RECEPCJA REWOLUCJI IRAŃSKIEJ NA BLISKIM WSCHODZIE

prof. dr hab. Janusz Danecki

Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej

Uniwersytet Warszawski

Rewolucja irańska pozostawała w ścisłym związku z przemianami politycznymi na Bliskim Wschodzie w drugiej połowie XX wieku. Z kolei ona sama stała się z czasem ważnym czynnikiem kształtowania polityki wewnętrznej i zewnętrznej wielu państw Bliskiego Wschodu. W tych przemianach zasadnicze znaczenie miało wejście w latach 50. XX wieku na arenę bliskowschodnią dwóch nowych graczy: USA i ZSRR i ostateczne zastąpienie najważniejszego tu dawnego mocarstwa kolonialnego – Wielkiej Brytanii. Od lat 50. w tym rejonie toczyła się walka o wpływy między USA a Związkiem Radzieckim. Pierwszym jej przejawem było zaangażowanie USA w Iranie i obalenie premiera Mosaddegha w 1953 roku, powstanie Paktu Bagdadzkiego w 1956 roku, wreszcie ostateczne zaangażowanie się USA po stronie Izraela po wojnie sueskiej 1956 roku i zniweczenie francusko-brytyjskich prób utrzymania wpływów w swoich dawnych koloniach i protektoratach. Rywalizacja radziecko-amerykańska prowadzi do powstania nowej koncepcji oddziaływania na Bliski i Środkowy Wschód: rozgrywania własnych interesów politycznych nie przez bezpośrednią obecność lecz przez wpływy polityczne, gospodarcze i militarne, a więc działanie *per procura*.

Tak rozgrywano największy konflikt bliskowschodni naszych czasów – izraelsko-palestyński lub szerzej izraelsko-arabski czy nawet żydowsko-muzułmański. W latach 50. XX wieku ostatecznie doszło do

polaryzacji: wsparcia USA dla Izraela a Związku Radzieckiego dla świata arabskiego. W tym przetargu Iran pozostawał po stronie amerykańskiej, choć nie do końca proizraelskiej.

Stosunek świata arabskiego do Iranu wynika z dwóch zasadniczych czynników: konfliktu bliskowschodniego oraz narastającej fundamentalizacji świata islamu, a więc szukania tożsamości w fundamentalnym islamie.

W obu tych kwestiach rewolucja irańska miała zasadnicze znaczenie i choć świat arabski zawsze nieufnie spoglądał na Iran, to w tych dwóch kwestiach zyskiwał sobie akceptację Arabów. Jedynie istnienie w sunnickim świecie arabskim mniejszości szyickich i ich potencjalna zależność od Iranu mogły mieć moderujące znaczenie w postrzeganiu rewolucji irańskiej. Widziano bowiem możliwość eksportu rewolucji irańskiej do świata arabskiego za pośrednictwem społeczności szyickich tym bardziej, że szczególnie w pierwszym okresie istnienia republiki Iran podejmował próby oddziaływania na szyitów arabskich.

W historii stosunku świata islamu i świata arabskiego do Iranu można wydzielić dwa etapy: etap fascynacji rewolucją oraz etap nieufnego przyglądania się działaniom republiki muzułmańskiej. Okres pierwszy był stosunkowo krótki i przypadł bezpośrednio na czas po rewolucji, okres drugi, znacznie dłuższy – trwa do dziś.

Przyczyny zafascynowania rewolucją irańską wiążą się z przemianami antysekularyzacyjnymi w świecie islamu. Po okresie zachłyśnięcia się Zachodem w Turcji, Iranie i w arabskich państwach Bliskiego Wschodu, proeuropejski modernizm w coraz większym stopniu ustępuje pod naciskiem idei fundamentalistycznych. Turcja w latach 20. XX wieku przekształca się w sekularne państwo na wzór europejski, ze świeckim

systemem prawa i religią odsuniętą na dalszy plan. Po przejęciu władzy przez Pahlawich w Iranie Reza Chan zaczyna w roku 1927 podobne przekształcenia jak w Turcji. Wprowadza świeckie państwo oparte na silnej armii i biurokracji¹. W odróżnieniu od Turcji w Iranie istniała jednak silna opozycja religijna wobec szacha – potężna warstwa sztyckich ekspertów: prawników i teologów, co musiało mieć później wpływ na stosunki w systemie władzy². Takie reformy jak zlikwidowanie kapitulacji, gwarantujących autonomię obcokrajowcom, wykorzystanie plemion do budowy nowoczesnego społeczeństwa spotkały się z akceptacją społeczną. Inne – jak sekularyzacja, prawa kobiet – napotykały na protesty³. Szczególnie źle postrzegany był zakaz noszenia zasłon przez kobiety.

Po drugiej wojnie światowej coraz więcej państw muzułmańskich przyjmuje wzorce europejskie. Większość państw arabskich buduje system prawa oparty na prawodawstwie europejskim. Wydawało się, że ta niemal powszechna tendencja się utrzyma. Okazało się jednak, że odwrót od niej i powrót do dawnych wartości jest możliwy. Najpierw zaczęły zwalniać procesy modernizacyjne, a potem zaczęło się odchodzenie od nich. Zadecydowało o tym wiele czynników, przede wszystkim jednak wydarzenia polityczne wywołały traumę o niespotykanym zasięgu i oddziaływaniu kulturowym.

Momentem przełomowym była arabska klęska w wojnie z Izraelem w 1967 roku. Dla muzułmanów oznaczała, że Zachód, wykorzystując Izrael, przejął pełną inicjatywę i próbuje narzuć swoje porządki na

1) E. Abrahamian, *A History of Modern Iran*, Cambridge 2008, s. 66-70.

2) Zob.: T. Atabaki (oprac.), *The State and the Subaltern. Modernization, Society and the State in Turkey and Iran*, Londyn 2007.

3) Zob.: S. Cronin (oprac.), *The Making of Modern Iran. State and Society under Riza Shah, 1921-1941*, Londyn 2003.

Bliskim Wschodzie i w świecie islamu. Rodzi się nawet podejrzenie, że kryją się za tym próby pozbawienia muzułmanów ich dziedzictwa cywilizacyjnego i religijnego, że następuje epoka chryścianizacji.

To przekonanie podsycane było przez zwolenników fundamentalistycznego islamu, dla których modernizm, sekularyzm i socjalizm stanowiły przykład typowych europejskich wartości niekompatybilnych z islamem albo w islamie niepotrzebnych, bo od dawna tam istniejących⁴. Zaczęto nawoływać do odejścia od kontaktów z zachodnimi kulturami. W Iranie sekularyzacyjne reformy szacha nadal napotykały na silny opór klasy muzułmańskiego duchowieństwa: uczonych, nauczycieli i ekspertów w zakresie prawa i teologii islamu. Tracili oni nie tylko swoje przywileje, ale również pozycję społeczną. Próbowali więc pozyskać sobie masy społeczne, krytykując szacha nie tylko z pozycji religijnych, ale też społecznych, politycznych i gospodarczych.

W świecie arabskim rządy krytykowano za kontakty ze Związkiem Radzieckim i krajami obozu socjalistycznego. Uważano, że radziecki ateizm nie jest do pogodzenia z tradycjami świata arabskiego, w którym islam odgrywa tak ważną rolę. W Egipcie fundamentaliści grzmieli, że związanie się Abd an-Nasira z komunistami spowodowało klęskę Arabów w wojnie sześciodniowej z Izraelem w 1967 roku. Początkowo wprawdzie ich nie słuchano, ale argumenty były słyszane. Wybitny pisarz egipski Taufik al-Hakim napisał złośliwą satyrę na Abd an-Nasira zatytułowaną *Powrót świadomości (Audat al-wa'j)*, w której próbował wykazać, że Abd an-Nasir był winien wszystkich nieszczęść narodu egipskiego⁵. Abd an-Nasira, głównego sprawcę arabskiej klęski, zastąpił w 1970 roku prozachodni As-Sadat, który zaczął ulegać fundamentalistom i wprowadzać elementy szariatu. Początkowo więc, w latach 1970-1973, w atmosferze narastającej islamizacji patrzano na niego z sympatią i oczekiwaniem. As-Sadat rozprawia się z epoką Abd an-Nasira, poddając totalnej krytyce jego socjalistyczne i antyreligijne rządy,

oskarżając o dyktatorskie zapędy. Wtórowali mu egipsy intelektualiści i fundamentaliści muzułmańscy⁶. Bracia Muzułmanie, prześladowani za czasów Abd an-Nasira, chętnie wsparli retorykę As-Sadata tym bardziej, że wypuścił ich z więzień, a nawet wypłacał rekompensaty za doznane krzywdy. W konstytucji z 1971 roku zapisano, że szariat jest głównym źródłem prawa. Kraj powoli się islamizował⁷. Postawa Egiptu w wojnie z 1973 roku, pierwsze zwycięstwa sprawiły, że wizerunek As-Sadata się polepszył. Ale dopiero kryzys naftowy, który przyniósł światu muzułmańskiemu krociowe zyski, umocnił pozycję As-Sadata. Dla fundamentalistycznych myślicieli był to triumf Boga: dzięki As-Sadatowi muzułmanie odeszli od zachodniego socjalizmu i zwrócili się do Boga. Bóg więc ich obsypał bogactwem.

Niestety, As-Sadat w oczach zarówno fundamentalistów jak i nacjonalistów arabskich sprzeniewierzył się swoim ideom, podpisując traktat pokojowy z Izraelem, a więc Zachodem. Radykalne państwa arabskie – Libia, Syria, Irak, Jemen Południowy – tworzą Front Odmowy i Przetrwania (*Dżabhat at-Tahaddi wa-as-Sumud*)⁸. Retoryka anty-sadatowska była tak silna, że doprowadziła do przeniesienia siedziby Ligi Państw Arabskich z Kairu do Tunisu. Natomiast fundamentaliści muzułmańscy uznali As-Sadata za zdrajcę sprawy boskiej i świętości muzułmańskich. Zaprzeczenie się odwiecznemu wrogowi islamu, jakim było państwo żydowskie, uznali za skandaliczne.

4) Na przykład wielcy teoretycy fundamentalizmu tacy jak Mustafa as-Siba'i z Syrii i Sajjid Kutb z Egiptu twierdzili, że w klasycznym islamie zawsze istniał socjalizm.

5) T. al-Hakim, *Audat al-waj, Dar as-Szuruk*, Kair 1972. Tytuł książki nawiązuje do powieści Al-Hakima *Audat ar-ruh* (Powrót ducha, pol. tłum. *Dom niespełnionych marzeń*, Warszawa 1980).

6) E. Karsh, *Islamic Imperialism. A History*, New Haven 2007, s. 176-179.

7) A.L. Al-Sayyid Marsot, *A History of Egypt. From the Arab Conquest to the Present*, Cambridge 2007, s. 163.

8) *The Cambridge History of Egypt*, opr. M.W. Daly, t. II *Modern Egypt, from 1517 to the End of the Twentieth Century*, Cambridge 1998, s. 365.

As-Sadat zwalcza opozycję wewnętrzną. Odstępuje od polityki sprzyjającej organizacjom fundamentalistycznym wywodzącym się z Braci Muzułmanów i zaczyna represjonować opozycjonistów. M.in. w 1977 roku ostre represje spotkały odpowiedzialną za antysadatowskie bunty organizację At-Takfir wa-al-Hidżra.

Przeciwnicy jednak nie dają za wygraną i ostatecznie 6 października 1981 roku As-Sadat zostaje zabity przez członków nieprzejednanej organizacji Al-Dżihad, również wywodzącej się z Braci Muzułmanów. Jeden z działaczy tej organizacji – Ajman az-Zawahiri rozpoczyna karierę jako rzecznik radykalnego islamu, w tym Al-Ka'idy. A mógł to czynić, ponieważ w tym czasie fundamentalny islam święcił triumfy gdzie indziej. W Iranie w 1979 roku zwyciężyła rewolucja muzułmańska. Nie było istotne, że była to rewolucja szyicka. Istotny był powrót do wartości islamu, ale również antyamerykanizm i antyizraelizm, a więc wszystko to, co zaprzepaścił Anwar as-Sadat.

Jest to epoka zafascynowania świata muzułmańskiego islamizującym się Iranem. Zeświecczony, nieudolny szach został obalony, przywrócone zostały wartości islamu, władzę przejęli ludzie pobożni i bogobojni. Co więcej, ludzie ci zdołali upokorzyć Stany Zjednoczone, przetrzymując w ambasadzie amerykańskiej w Teheranie zakładników.

Nie dla wszystkich jednak rewolucja irańska miała pozytywny wydźwięk. Powstanie szyickiego Iranu i jego aktywna polityka wobec szyitów w świecie arabskim dla wielu stanowiła poważne zagrożenie. Politycy arabscy wyrażali zaniepokojenie powstawaniem „szyckiego półksiężyca”, obejmującego znaczną część świata muzułmańskiego od Libanu przez Syrię, Iran, Irak po Kuwejt i Arabię Saudyjską. Konsolidacja szyitów pod egidą Iranu miałyby w oczach tych polityków stanowić zagrożenie dla świata sunnickiego, a przede wszystkim arabskiego.

Arabscy politycy postrzegają politykę Iranu jako dążenie do umocnienia szyickich wpływów w świecie arabskim i przeciągnięcie arabskich szyitów na stronę Iranu. Król Jordanii Abd Allah II mówił o zagrożeniu ze strony szyickiego półksiężycu, a prezydent Egiptu Husni Mubarak twierdził, że szyici zawsze byli lojalni wobec Iranu bardziej niż wobec własnych państw⁹. Egipskie stanowisko wynika z wciąż nieuregulowanych stosunków Iranu z Egiptem: rządy irańskie swoją niechęć do Egiptu wiążą z tym, że to Egipt dał schronienie obalonemu szachowi i jako pierwsze państwo uznał Izrael¹⁰. Jeszcze niedawno minister spraw zagranicznych Arabii Saudyjskiej ostrzegał Iran przed mieszanym się w sprawy świata arabskiego¹¹. Jest to z pewnością przesadzona obawa, podobnie jak izraelskie przekonanie, że Iran nie tylko wspomaga szyitów, ale również ma swój aktywny udział we wspieraniu radykalizmu sunnickiego, w tym takich akcji jak ataki z 11 września 2001 roku czy akcja w Chaubarze w Arabii Saudyjskiej w 1996 roku¹². Izraelskim podejrzewaniom przeczy irańskie oficjalne stanowisko wobec ekstremistycznych organizacji, które się oskarża o *takfir*¹³. Nie ulega jednak wątpliwości, że Iran chętnie wspomaga finansowo działalność takich radykalnych organizacji jak palestyński Hamas i Dżihad.

9) *Iran, Hizbullah, Hamas and the Global Jihad. A New Conflict Paradigm for the West*, Jerusalem Center for Political Affairs 2007, s. 8.

10) Z. Brzezinski and R. Gates, *Iran: Time for a New Approach*. Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council of International Relations, Nowy Jork 2004, s. 19.

11) Według dziennika „Haarec”, 18.03.2009

(<http://www.haaretz.com/hasen/spages/1071210.html>)

12) Tamże, s. 9. Zob.: Y. Nakash, *Reaching for Power. The Shi'a In Modern Arab World*, Princeton UP 2006, s. 131.

13) *Understanding Iran*, 2009, s. 61.

Dla Iraku powstanie Republiki Muzułmańskiej i jej popularność w świecie arabskim stanowiło poważne zagrożenie. Z jednej strony szyici iraccy, solidaryzując się z Iranem, mogli zagrozić prezydentowi Saddamowi Husajnowi, z drugiej popularna potęga odwołująca się do religii i wartości islamu zagrażała aspiracjom Saddama jako przywódcy regionalnego i przywódcy świata arabskiego po śmierci Abd an-Nasira i uznaniu As-Sadata za zdrajcę sprawy muzułmańskiej. Chęć uwiarygodnienia swojej pozycji w świecie arabskim oraz zabezpieczenie własnych interesów legło u podstaw wojny z Iranem w latach 1980-1988.

W pierwszym okresie wojny Stany Zjednoczone wsparły Saddama Husajna w walce z Iranem. Obalenie nowych władz religijnych w Iranie było im na rękę. W swojej polityce na Bliskim i Środkowym Wschodzie Amerykanie wykorzystywali dwa czynniki: wrogość Iraku do Iranu oraz radziecką okupację Afganistanu.

O intensyfikacji działań amerykańskich zadecydowała również zmiana prezydenta: w styczniu 1981 roku zostaje nim zacięty wróg Związku Radzieckiego Ronald Reagan. Politykę powstrzymywania (ang. *containment*) Cartera zastąpiła polityka odpychania (ang. *rollback*). O ile ta pierwsza była biernym przeciwstawianiem się ZSRR, o tyle druga oznaczała aktywne przeciwdziałanie polityce rozszerzania przez Związek Radziecki wpływów na świecie. Tę aktywną politykę Amerykanie zastosowali w Afganistanie, wykorzystując do walki ze Związkiem Radzieckim radykalnych fundamentalistów muzułmańskich, a przede wszystkim Usamę ibn Ladina i jego głównego ideologa – Ajmana az-Zawahiriego, który po zwolnieniu z więzienia opuścił Egipt. Organizują też innych niż Iran fundamentalistów muzułmańskich do walki przeciwko komunizmowi: wahhabicką Arabię Saudyjską i Pakistan Zulfikara Bhutto.

Wówczas Saddam Husajn okazał się niewygodnym partnerem, Amerykanie bowiem do przeciwstawienia się radzieckiej okupacji Afganistanu potrzebowali poparcia radykalnych fundamentalistycznych nurtów muzułmańskich. Saddam Husajn był niechętnie postrzegany przez takie państwa jak Arabia Saudyjska, reprezentował bowiem bardziej świecką niż religijną politykę. Wojna z Iranem i wsparcie Amerykanów dla Saddama wywołało zaniepokojenie świata arabskiego, powstaje bowiem dylemat: co jest ważniejsze – arabska jedność czy zachwyt rewolucją irańską z jej propalestyńską retoryką. Wrogość wobec Iranu i poczucie solidarności arabskiej okazuje się silniejsze: większość państw arabskich wspiera Irak, a więc i Stany Zjednoczone. A Stany Zjednoczone nie były pozytywnie postrzegane w świecie arabskim.

Solidarność nie oznaczała jedności: jest to początek końca jedności świata arabskiego. Nie wszyscy bowiem stanęli po stronie Iraku. Syria wsparła Iran nie dlatego, że była fundamentalistyczna, ale dlatego, że partia baasistowska była organizacją mniejszościowych alawitów mających szyckie korzenie. Ponadto Saddam Husajn okazał się poważnym konkurentem Hafiza al-Asada również propagującego idee socjalizmu baasistowskiego i arabskiej jedności. Rewolucja irańska przyspiesza zatem rozbitcie polityczne w świecie arabskim, co ostatecznie przyczynia się do pogrzebania idei jedności świata arabskiego.

Inaczej kształtował się stosunek arabskich szyitów do rewolucji irańskiej. W świecie arabskim główne skupiska wyznawców szyickiej odmiany islamu znajdują się nie tylko w Iraku, ale również w krajach Zatoki Perskiej i w Libanie. Szyici arabscy od samego początku mieli pozytywny stosunek do rewolucji irańskiej ze względu na jej szyicki rodowód, co jednak nie oznaczało, że wszystkie idee rewolucji irańskiej były akceptowane.

Największe skupisko szyitów arabskich znajduje się w Iraku (ponad 60 proc. mieszkańców, przy czym wśród ludności arabskiej stanowią oni ponad 70 proc.), w Al-Bahrajnie (70 proc.), w Libanie (40 proc.), Kuwejcie (20 proc.) i w Arabii Saudyjskiej (8 proc.). Dla nich rewolucja irańska, jak dla wszystkich muzułmanów, oznaczała triumf islamu, ale – co szczególnie ważne – islamu szyickiego. Dlatego emocjonalnie szyici byli bliscy Iranowi. Natomiast ideologia polityczna Iranu, a przede wszystkim koncepcja *wilajat al-fakih*, a więc przejęcia i sprawowania władzy przez szyickich uczonych, była powszechnie odrzucana.

W Iraku sytuacja szyitów jeszcze przed początkiem rewolucji była trudna. Saddam Husajn po przejęciu władzy w 1979 roku dokładał starań, by izolować szyitów od wpływów i nacisków Iranu i jego propagandy ukazującej władze irackie jako bezbożne i niemuzułmańskie. Jeszcze przed rozpoczęciem wojny Saddam rozprawiał się ze wszystkimi szyitami podejrzanymi o kontakty z Iranem, nazywając ich „szyitami perskimi” (arab. *asz-szi'a al-adżam*) i wydalając ich z kraju.

Stosunek szyitów irackich do rewolucji irańskiej był szczególny. Po rozpoczęciu wojny iracko-irańskiej stali się jeszcze bardziej podejrzani o sprzyjanie Iranowi, co niekoniecznie było prawdą. Prawdą jednak jest, że opozycja irackich szyitów wobec Saddama Husajna była wspierana przez Republikę Iranu, gdzie się mieściła siedziba partii Ad-Dawa. Nic dziwnego, że iraccy szyici zostali poddani irańskiemu naciskowi, choć im nie ulegali. Wprawdzie koncepcja *wilajat al-fakih*, czyli skupienie władzy politycznej w rękach szyickich uczonych, była dla irackich szyitów nie do zaakceptowania, nie zmieniało to jednak ich stanowiska wobec rewolucji. Alimowie i mudżtahidzi iraccy uważali, że szyici mogą i powinni uczestniczyć we władzach, ale uczeni mogą co najwyżej doradzać politykom. Uznawali irańską koncepcję władzy za odejście od liczącej setki lat tradycji szyizmu. Byli zwolennikami zachodniej idei państwa.

Kłękę Saddama Husajna w Kuwejcie Iran ponownie uznał za szansę na rozprzestrzenianie swoich idei władzy szyickiej. W 1992 roku wsparł powstanie szyitów, ale Saddamowi udało się stłumić powstanie tym bardziej, że Stany Zjednoczone nie uznały za słuszne obalić Saddama.

Okupacja Iraku od 2003 roku była dla Iranu kolejną okazją do szerzenia i umocnienia wpływów. Udział szyitów w nowych władzach Iraku postrzegano w Teheranie jako możliwość stworzenia szyickich rządów na wzór irański. Zdaniem Stanów Zjednoczonych Iran na masową skalę zaangażował się w Iraku wspierając antyamerykańską działalność przede wszystkim wśród szyitów¹⁴.

Nadzieje Iranu okazały się płonne. Jedyne, co Iran osiągnął, było przeciągnięcie na swoją stronę antyamerykańskich radykałów takich jak młody i porywczy Muktada as-Sadr. Szyiccy uczeni niechętnie patrzyli na angażowanie się w sprawy doczesne, a przede wszystkim w politykę. Wielcy Ajatollahowie iraccy tacy jak As-Sistani, Muhammad Sa'id al-Hakim, Muhammad Ishak al-Fajjad i Baszir an-Nadżafi nie mieli nawet zamiaru czynnie uczestniczyć w polityce, uważali natomiast, że szyitom należy się miejsce we władzach cywilnych¹⁵. Władza świecka powinna bronić islamu i ponosić odpowiedzialność za swoje działania.

W Arabii Saudyjskiej rewolucja irańska przyspieszyła emancypację szyitów. Już w 1979 roku doszło do wzmożenia ruchów antyrządowych i antywahhabickich – najpierw wśród szyitów, a zaraz potem wśród opozycji sunnickiej. Szyici saudyjscy widzieli w rewolucji irańskiej dowód na to, że szyizm nadal jest aktywnym odłamem islamu i odwieczne spory o zwierzchnictwo nad gminą muzułmańską nie ustały.

14) Szczegółowo działania Iranu w Iraku przedstawia A. Jafarzadeh, *The Iran Threat, President Ahmadinejad and the Coming Nuclear Crisis*, Nowy Jork 2007, s. 81-122.

15) Y. Nakash, *op.cit.*, s. 7.

28 listopada 1979 roku w dniu Aszury szyici wschodnich roponośnych prowincji domagali się swobód dla szyickich rytuałów, wstrzymania eksportu ropy do Stanów Zjednoczonych i wsparcia dla rewolucji irańskiej. Wybuchło powstanie szyickie – *intifada* – surowo stłumione przez władze saudyjskie. W rezultacie przywódca szyickiej opozycji musieli opuścić kraj.

Natomiast sunniccy radykałowie reprezentowali na wskroś fundamentalistyczne poglądy, uważali, że Arabia Saudyjska odchodzi od zasad moralnego czystego islamu i domagali się ustąpienia Su'udów i powrotu do wartości islamu. Pod koniec 1979 roku podczas pielgrzymki dochodzi do zajęcia meczetu mekkańskiego przez Dżuhajnama al-Utajbiego i jego zwolenników. Radykałowie Al-Utajbiego zajęli meczet w Mekce, ale szybko zostali rozgromieni przez gwardię królewską.

Rozpoczął się okres radykalnego ochłodzenia stosunków irańsko-saudyjskich, Saudyjczycy uważali bowiem, że za wzrostem aktywności saudyjskich szyitów stoi Iran. Rozpoczęły się gwałtowna antyirańska i antyszyicka propaganda. Znalazło to m.in. wyraz w publikowaniu antyszyickich pamfletów. Saudyjskim szyitom zakazano nadawania dzieciom imion imamów szyickich, posługiwania się tytułem sajjida, a więc członka rodu proroka. Pod naciskiem wahhabickiego alima Abd al-Aziza Ibn Baza zakazano sunnitom utrzymywania stosunków z szyitami, uznano ich bowiem za niewiernych.

Stosunki irańsko-saudyjskie zaczęły ulegać normalizacji dopiero od roku 1993, ale wciąż szyizm nie jest uznawany za związany z islamem, a saudyjscy szyici nadal pozostają obywatelami drugiej kategorii. Wprawdzie wrogość wobec Iranu i szyitów uległa osłabieniu, ale niechęć pozostała. W licznych publikacjach propagandowych nieustannie podkreśla się krytyczny stosunek szyitów do sunnitów¹⁶. Ostatnio oskarżano przywódcę szyitów Hasana as-Saffara, że ogłosił *takfir* sunnitów¹⁷.

Wpływ rewolucji irańskiej na szyizm libański po rewolucji doprowadził do podziałów. Powstały dwa podstawowe nurty. Po jednej stronie znalazła się organizacja *AMAL* (*Afwadž al-Mukawama al-Lubnanijja* – Oddziały Libańskiego Ruchu Oporu) i związanego z Irakiem Fadl Allaha, po drugiej *Hizb Allah* (Partia Boga, po persku: *Hezbollah*) związany z Iranem. Reprezentuje go Nasr Allah. *AMAL* utworzył jeszcze Ajatollah Musa as-Sadr w 1975 roku jako oddziały zbrojne szyickiego Ruchu Ciemieżonych walczące o pozycję szyitów w polityce libańskiej. W ciągu wojny domowej stał się on pod wodzą Nabiha Birriego (od 1980 roku po śmierci As-Sadra) ważną siłą polityczną w Libanie.

Muhammad Husajn Fadl Allah reprezentuje dawne lokalne tradycje szyickie związane z irackimi tradycjami naukowego szyizmu. Początkowo Fadl Allah uczestniczył w tworzeniu opozycyjnego wobec *AMAL-u Hizb Allahu*, z czasem jednak odrzucił uzależnianie się tej partii od Iranu i opowiedział za niezależnym libańskim szyizmem. Specyfika jego stosunku do rewolucji irańskiej polega przede wszystkim na tym, że – podobnie jak Irakijczycy – nie podziela idealizmu Irańczyków. Uważa że przywódcy duchowi są zwykłymi ludźmi, którzy mogą się mylić i błędzić. Krytykuje zarówno Iran jak i *Hizb Allah* za teokratyczne poglądy i opowiada się za reformowanym, nowoczesnym islamem. Spotyka się z ostrą krytyką uczonych irańskich i władz Iranu, dla których koncepcja nieomylnego imama-mardża'ijji, a więc źródła naśladownictwa, ma charakter dogmatu. Zbliża się więc w swoich poglądach do Ajatollaha Montazeriego, który, choć przewidziany na następcę Chomejniego, został odsunięty od władzy¹⁸.

16) Liczne publikacje pakistańskiego dziennikarza Ihsana Ilahiego Zahira, sekretarza generalnego organizacji Ahl al-Hadis, m.in. na portalu www.frqan.com

17) *Understanding Iran*, 2009, s. 62.

18) V. Nasr, *The Shia Revival*, Nowy Jork 2006, s. 182.

Zamordowany w 1980 roku przez władze irackie wybitny szyicki uczyony Muhammad Bakir as-Sadr stworzył koncepcję szyickiej władzy centralnej na wzór Watykanu, którą przyjął i rozwija Fadl Allah. Zadaniem owej instytucji szyickiej byłoby przygotowanie szyitów do życia we współczesnych społeczeństwach, zapoznanie ich z najważniejszymi problemami światowej polityki. Na czele tej instytucji stałby – na wzór papieża – wybitny uczyony wspierany przez ekspertów, który podróżowałby po świecie i rozwiązywał problemy wiernych¹⁹. W odróżnieniu więc od sunnizmu szyizm był bliski idei Kościoła. Pragnął bowiem stworzyć hierarchię uczonych, którzy byłiby duchowymi – a czasem, jak w wypadku Iranu również politycznymi – przywódcami społeczności muzułmańskiej.

Natomiast *Hizb Allah* powstał jako opozycja wobec *AMAL-u*. Wielu jego członków wywodzi się z partii Ad-Dawa reprezentującej szyizm w irańskim wydaniu. Zaraz po ukształtowaniu się, organizacja była szkolona przez irańskich specjalistów, m.in. Fazlollaha Mahallatiego. Cechą charakterystyczną *Hizb Allahu* była realizacja idei eksportu rewolucji panislamskiej i walki z Izraelem. W latach 90-tych polityka wewnątrz libańska zaczęła odgrywać ważną rolę w działalności *Hizb Allahu*: rozwój kulturalny i społeczny szyitów, udział w polityce libańskiej, wprowadzenie do parlamentu własnych posłów (obecnie 14) i szyickich ministrów. Nastąpiło zbliżenie między *AMAL-em* a *Hizb Allahem* umocnione w wyniku wojny z Izraelem w 2006 roku.

W Bahrajnie szyici stanowią podstawową grupę ludności, jednakże władze są sunnickie od czasu, gdy wyspy w 1783 roku zajęło plemię Al Chalifa wywodzące się z konfederacji Anaza, tej samej, z której wywodzą się Su'udowie. Ale 70 proc. ludności stanowią szyici należący do achbaryckiego porządku, a więc innego niż irański, który jest usulicki.

19) Tamże, s.11.

Specyfiką szyizmu achbaryckiego jest nieuznawanie autorytetu żyjących uczonych, przez co niemożliwe jest tam wprowadzenie ich zwierzchnictwa i władzy jak w Iranie. Nie akceptują też władzy sunnickiej, która ich zdaniem doprowadziła do zniszczenia kultury. Rewolucja irańska miała istotny wpływ na polityczne organizowanie się szyitów bahrajńskich. Powstał Muzułmański Front Wyzwolenia Bahrajnu, którego przywódcami byli uczeni z Iraku i Iranu. W 1981 roku doszło nieudanej próbie zamachu stanu i do prześladowań szyitów. Muzułmański Front nie zdołał jednak pozyskać szerokiego poparcia wśród Bahrajńczyków, co zapewne wynikało z zasad achbaryzmu. Inicjatywę przejął Narodowy Front Wyzwolenia, w którym uczestniczyli zarówno szyici jak i sunnici. Prowadzi to pod koniec lat 90. XX wieku do dialogu z władzami i ruchu pojednania narodowego²⁰. W wyborach parlamentarnych w 2006 roku partie religijne uzyskały przewagę i zaczęły się opowiadać za islamizacją państwa.

Irańskie wpływy i wsparcie dla organizacji arabskich – zarówno szyickich jak i sunnickich – wpisują się w ogólny nurt islamizacyjny na Bliskim i szerzej – muzułmańskim – Wschodzie. Ten zaś nurt jest skutkiem konfliktu bliskowschodniego, nadmiernego, zdaniem Arabów i muzułmanów wsparcia Zachodu dla polityki Izraela. Z kolei dla Izraela islamizacja i wsparcie dla niej Iranu jest jednym z najpoważniejszych zagrożeń, podobnie jak wzrost potęgi nuklearnej Iranu. Wojna z *Hizb Allahem* w 2006 roku oraz pacyfikacja Hamasu w Gazie na przełomie 2008-09 roku to bezpośredni skutek izraelskiego postrzegania roli Iranu w konflikcie bliskowschodnim.

20) Y. Nakash, *op.cit.*, s. 134-139.

prof. dr hab. Janusz Danecki – profesor zwyczajny Uniwersytetu Warszawskiego, w latach 1976-1977 wicedyrektor Instytutu Orientalistycznego UW, w okresie 1982-2006 kierownik Zakładu Arabistyki i Islamistyki UW, którego pracownikiem naukowym jest do dziś. Od 2003 roku kierownik Centrum Bliskowschodniego SWPS, a od 2006 roku dziekan Wydziału Neofilologicznego SWPS. Specjalista w zakresie języka arabskiego i kultury świata arabskiego, islamu – jego kultury, ideologii oraz problemów politycznych świata arabskiego i muzułmańskiego. Tłumacz literatury pięknej i specjalistycznej z arabskiego, niemieckiego, angielskiego, francuskiego i hiszpańskiego. Autor pierwszej obszernej gramatyki języka arabskiego, słownika arabsko-polskiego (wspólnie z Jolantą Kozłowską), podręcznika dialektologii arabskiej (jednego z trzech na świecie) oraz monografii o arabszczyźnie klasycznej i współczesnej. Założyciel i redaktor naczelny międzynarodowego czasopisma „Studia Arabistyczne i Islamistyczne” oraz czasopisma „Bliski Wschód. Społeczeństwa-Polityka-Tradycje”. Członek redakcji: „Przeglądu Orientalistycznego” i „Przeglądu Humanistycznego”.